International Journal of Classified Research Techniques & Advances (IJCRTA)
Multidisciplinary Peer-Reviewed Online Open Access Journal Impact Factor: 5.688
Volume 4, Issue 2, Apr-June 2024 ID: IJCRTA0000135 ISSN: 2583-1801
Email: ijcrta@gmail.com Website: www.ijcrta.org

स्वातंत्र्यापूर्वी महिलांची स्थिती

सिमला बन्सीधर तुपसमिंद्रे
संशोधक विद्यार्थिनी, पिपल्स कॉलेज, नांदेड, महाराष्ट्र, भारत.
ई-मेल: simlatupsamindre@gmail.com

Citation of Article: *सिमला बन्सीधर तुपसमिंद्रे* (2024). *स्वातंत्र्यापूर्वी महिलांची स्थिती.* International Journal of Classified Research Techniques & Advances (IJCRTA) ISSN: 2583-1801, 4 (2), pg. 52-56. ijcrta.org

प्रस्तावना :

हिंदु समाजात स्त्रियांना ज्ञान, शक्ती व संपत्तीचे प्रतीक मानले जाते. या प्रतिकावरून हिंदु समाजात स्त्रियांचे स्थान हे सरस्वती, लक्ष्मी, दुर्गा असे होते.

स्त्रियांना पुरुषांची अर्धांगिणी मानले जात असे. कोणत्याही शुभकार्यात स्त्री शिवाय ते काम पूर्ण होत नसे म्हणूनच म्हटले जात होते की, स्त्री परिवाराची नाव आहे. यावरून स्पष्ट होते की, ज्या देशात स्त्रियांचा योग्य सन्मान केला जातो ते राष्ट्र बनू शकते. सुरूवातीला भारतीय समाजात स्त्रियांना बरेच अधिकार आणि महत्व होते पण उत्तर वैदिककाळ आणि वैदिक काळानंतर समाजव्यवस्थेत रूढी, पंरपरा आल्यामुळे त्याचा परिणाम असा झाला की, स्त्रियांचे अधिकार कमी कमी होत गेले. पुरुषप्रधान समाजाने स्त्रियांचे अधिकार हिसकावून घेतले त्यांचे शोषण सुरु केले. त्याचा परिणाम त्यांची स्थिती अधिक दुर्बल होण्यावर झाली.

जगामध्ये हिंदु संस्कृती श्रेष्ठ मानली जाते असे असतानाही या समाजात स्त्रियांची स्थिती अतिशय केविलवाणी झाली होती. याचे मुख्य कारण म्हणजे सामाजिक रूढी व पंरपरा होत. अजूनही रूढीचा जबरदस्त पगडा समाजावर आहे त्यामुळे समाजाचा विकास होउ शकला नाही.[1]

उदिष्टे :

1. *महिलांना शिक्षण दिले जात नव्हते.*
2. *स्त्रिचे अस्तित्व घरा पुरते मर्यादित होते.*
3. *स्त्रिला शुद्र समजले जात.*
4. *स्त्रिला दुयम दर्जा देण्यात आला .*

गृहितके :

1.स्त्रिला धार्मिक स्वातंत्र्य नव्हते.
2.स्त्रिला अर्थिक स्वातंत्र्य नव्हते.
3.स्त्रिला शिक्षणापासून वंचित ठेवले.
4.स्त्रिला कडक निर्बंध होते.

महिला सशक्तीकरण आवश्यक :

भारतीय समाजात प्राचीन वैदिक काळापासून ते मध्ययुगीन काळा पर्यंत आणि मध्ययुगीन काळापासून ते मध्ययुगीन काळापर्यंत आणि मध्ययुगीन काळापासून तर अर्वाचिन काळापासून ते आज पर्यंत अनेक सामाजिक, अर्थिक व राजकीय स्थित्यंतरे वा परिवर्तने होत आलेली आहेत. राजकीय, सामाजिक परिस्थितीत परस्पर विरूध्द तत्वासाठी त्या तत्वावरच तिथे संघर्ष उभा राहतो.

प्राचीन वैदिक काळापासून सामाजिक धार्मिक वाड.मयातून व विचार दर्शनातून आपल्याला पडताळा येतो त्या अभ्यासातून परस्पर विरूध्द दोन गोष्टी, दोन प्रवृत्ती ठळकपणे स्पष्ट होतात. एक प्रतिगामी आणि दुसरी पुरोगामी प्रवृत्ती. दोन्ही त्यांच्या दृष्टीतून खरयाच असा त्यांचा ठाम दावा.

वेद काळातच चातुर्वर्ण्य जन्माला आलेले. ऋग्वेदातील पुरुषसुक्तात त्याचा स्पष्ट उल्लेख असल्याचे सांगीतली आहे.[2]

वेदीक काळात महिलाचा दर्जा पुरूषाच्या समान शिक्षण,धर्म, राजनीती, संपत्ती, वारसा इ. बाबतीत बरोबरीचा होता. पत्नाच्या रूपात महिलांची पातळी उच्च होती. त्यानंतर बालविवाह महिलांच्या शिक्षणात समस्याच बनत गेली. परिणामी त्यांचा दर्जा खालावत गेला. त्यांना बेदाचे ज्ञान प्राप्त होणे कठिण झाले. वैदिक काळानंतर धार्मिक आणि सामाजिक अधिकारापासून वंचित असण्याचे कारण 1.कर्मकांडाची गुंतागुंत आणि पवित्रताची धारणा 2. आंतरजातीय विवाह.

भारतात तिसरया शताब्दीपासून 11वी शताब्दीचे पूर्वाध्दमध्ये हिंदू धर्मशास्त्राचे युग मानले जाते. या युगात विष्णू संहिता, पराशर संहिता याज्ञवल्क्य संहिताची रचना ज्यात मनुस्मृत्तीला व्यवहाराची कसोटी मानून वैदिक नियमाचे पूर्ण रुपाने तिलांजली दिली. हिंदू महिला या युगात सामाजिक आणि धार्मिक विचारांना बळी पडल्या. वेदीक काळातील गृहलक्ष्मी, माता, शक्तीप्रदान देवी, सेविका, अबला या रूपात महिला दिसली गेली.

16व्या शताब्दीपासून 18वी शताब्दी हे मध्ये युगाच्या नावाने ओळखले जाते. हे युग मुगलाच्या शासनाची स्थापना महिलाच्या स्थितीच्या दृष्टीने हे युग हिंदुचा सामाजिक इतिहास एक कलंक युग मानला जातो. या युगात महिलांची स्थिती हिन दीन झाली.

स्वातंत्रयापुर्वी भारतात इंग्रजाचे राज्य होते. या युगात समाज सुधारणाचे प्रयत्न झाले महिलांना शोषीत, पीडीत ठेवणे प्रशासनाच्या हिताचे नव्हते. भारतात महिलांचे सामाजीक, कौटुंबिक, अर्थिक एव राजनीतीक योग्यता होती. या काळात महिलांचे सशक्तीकरण झाले.[3]

हिंदु सामाजिक व्यवस्थामध्ये महिलांची स्थिती :

हिंदु समाजामध्ये महिलांना ज्ञान, शक्ती आणी संपत्तीचे प्रतीक मानले जाते. सरस्वती, दुर्गा, एव लक्ष्मीच्या रूपामध्ये त्यांची पूजा होते. स्त्रीला पुरूषाच्या अर्धांगीच्या स्थानी समजले जाते. कोणत्याही कर्तव्याची पुर्तता स्त्रीया शिवाय होत नाही. स्त्री कुंटुंबाची

International Journal of Classified Research Techniques & Advances (IJCRTA)
Multidisciplinary Peer-Reviewed Online Open Access Journal Impact Factor: 5.688
Volume 4, Issue 2, Apr-June 2024 ID: IJCRTA0000135 ISSN: 2583-1801
Email: ijcrta@gmail.com Website: www.ijcrta.org

पूर्तता आहे. कुंटुब समुदायाची पूर्तता आहे. ज्या राष्टाची पुर्तता आहे. ज्या राष्टात स्त्रिचा सन्मान होईल. ते राष्ट एक आदर्श होईल.

विभिन्न युगात हिंदु समाजात स्त्रियांची स्थिती :

वैदिक युग :

वैदिक काळात भारतीय समाजात स्त्रियांना पुरूषांच्या समान शिक्षण, धर्म, राजकीय आणि संपत्तीविषयक अधिकार प्राप्त झाले. वैदिक काळात पत्नीच्या रूपात महिलांची स्थिती उच्च होती. ऋग्वेदात म्हटले आहे नारी ही घर आहे.

उत्तर वेदिक काळ :

वैदिक काळामध्ये स्त्रियांना जे पुरूषांच्या बरोबरीने अधिकार दिले होते ते हळूहळू उत्तर वेदीक काळामध्ये कमी होत गेले. या काळात बालविवाह होउ लागले. ज्यामुळे स्त्रियांच्या शिक्षणामध्ये अडथळे निर्माण झाले. त्यामुळे त्यांचा शैक्षणिक दर्जा कमी होउ लागला. त्यांना वेदाचे ज्ञान प्राप्त करणे कठीण झाले. या काळात स्त्रियांना धार्मिक व सामाजिक अधिकारांपासून वंचित ठेवण्याची दोन प्रमुख कारणे होती.

1.कर्मकांड :

कर्मकांडांच्या गुंतागुंत व पवित्रता यामुळे असे समजले जाउ लागले की, मंत्र व्यवस्थित नाही म्हटले तर त्याचे अनिष्ट परिणाम होतील. विवाहाचे वय 8 वर्ष निश्चित केले. त्यामुळे शिक्षण नाही. मुलींचे उपनयन संस्कार बंद पडल्यामुळे त्यांचा दर्जा शुद्रासारखा होता व वैदिक मंत्र ऐकण्यास अपात्र ठरविले गेले.

2.आंतरजातीय विवाह :

या काळात आर्यांनी आपल्या समुदायात स्त्रिया कमी असल्यामुळे अनार्यांच्या स्त्रीबरोबर विवाह करायला सुरूवात केली. अनार्य जातीतील स्त्रिया विधीबाबत अज्ञानी होत्या. त्यामुळे त्यांना धार्मिक ज्ञान, वेद हे काहीच माहीत नव्हते. तेव्हा आर्यांनी या स्त्रियांना धार्मिक क्षेत्रापासून दूर ठेवले. विवाह हे स्त्रियांसाठी आवश्यक बनविले.
विधवा विवाह निषिध्द मानले जाउ लागले. शास्त्रीयदृष्टया स्त्रियांच्या अधिकारावर मर्यादा आल्या.[4]

मध्यकालीन युग :

16व्या शतकापासून 18 व्या शतकापर्यत हे युग मध्यकालीन युग म्हटले जाते. स्त्रियांचा दर्जा खालावण्याची काही कारणे खालीलप्रमाणेः

1.अज्ञान 2.पुरूषांवर अर्थिक दृष्टया आधारलेली होती.3.कन्यादानाचे आदर्श.4.संयुक्त कुटुंब पध्दती 5.बालविवाह 6.विवाह प्रकार7.मुसलमानाचे आक्रमण

सुधार आंदोलन आणी स्त्रियांचे वर्तमान स्वातंत्र्य :

International Journal of Classified Research Techniques & Advances (IJCRTA)
Multidisciplinary Peer-Reviewed Online Open Access Journal Impact Factor: 5.688
Volume 4, Issue 2, Apr-June 2024 ID: IJCRTA0000135 ISSN: 2583-1801
Email: ijcrta@gmail.com Website: www.ijcrta.org

1913 मध्ये ब्रिटिश पार्लमेंटकडून पहिल्यांदा आदेश ब्रिटीश पार्लमेंटकडून दिला गेला. 1828 मध्ये सर्व प्रथम राजा राम मोहन रॉयने ब्रम्ह समाजाची स्थापना केली.

मुस्लीम सामाजीक व्यवस्थामध्ये महिलांची स्थिती :

मुस्लीम सामाजीक व्यवस्थामध्ये स्त्रियांची स्थितीमध्ये हिंदु सामाजिक व्यवस्थामध्ये सिध्दांत आणि व्यवहारामध्ये बरेच अंतर आहे. या समाजामध्ये स्त्रियांचे वास्तविक मूल्यांकन करण्याच्या शिवाय हे जाणणे जरूरी होते की अरबी सामाजीक व्यवस्थामध्ये मुस्लीम स्त्रियांच काय स्थान आहे. ज्याचे आम्ही क्रमबध्द पध्दतीने अध्ययन करु शकतो.[5]

अरबी सामाजीक स्थितीमध्ये महिलांची स्थिती :

स्त्रियांचे घटस्फोट आणि संपत्तीचे क्षेत्र कुराणमध्ये व्यापक अधिकार दिले गेले. ज्यामुळे स्त्रियांची स्थिती मजबूत होती. परंतु मुगल बादशहाने स्त्रियांचे शिक्षण आणि सामाजिक अधिकारावर लक्ष न दिल्या कारणाने स्त्रियांचे आपले वास्तविक अधिकारापासून वंचित झाले. मुगल शासकाच्या शासनात स्त्रिया फक्त सुख वस्तूच्या प्रतीक होत्या. ज्यामुळे पडदा प्रथाला व्यापक बळ मिळाले. स्त्रियांची संपुर्ण स्वतंत्रता कुंटुंबाच्या मर्यादामध्ये बांधली गेली.

मुस्लीम स्त्रियांचे अधिकार :

स्त्रियाचे मुस्लीम समाजात जी स्थिती मोहम्मद साहेबाच्या प्रयत्नाने प्राप्त झाली होती. त्यांना खालील विश्लेषणातून समजले जावू शकते.

1.तलाकचा अधिकार 2.बालविवाहाचा अभाव 3.विधवा विवाहाची अनुमती 4.संपत्तीचा अधिकार 5.विवाहाच्या पूर्वी स्विकृती

मुस्लीम समाजात स्त्रियांच्या प्रमुख समस्या खालील प्रमाणे आहेत.

1.पुरूषांचे तलाकचे अधिकार 2.बहुपत्नी विवाहाची प्रथा 3.धार्मिक कट्टरता 4.पर्दा प्रथा 5. सामाजिक अधिकाराची अव्यवहारीकता.[6]

हिंदु तथा मुसलमान स्त्रियांची स्थितीची तुलना :

मुस्लीम स्त्रियांची हिंदू स्त्रियांच्या तूलनेत मुस्लीम धर्मात अधिक अधिकार दिले आहे. जसे की, हिंदुच्या समान बालविवाहाची स्विकृती मुस्लीम धर्मात नाही. मुस्लीम धर्मानुसार तारूण्याशिवाय विवाह सम्भव आहे. सोबतच मुस्लीम धर्मानुसार विवाहापूर्वी मुलीची स्विकृती आवश्यक नाही. हिंदु कुंटुबात मुलीला ओझ समजले जात. मुलीचा विवाह करण्यासाठी मुलींच्या माता पिताच्या पर्याप्त धनावर मुल्य चुकवावे लागते. त्याच्या विरूध्द मुसलमानात पती,पत्नीला मेहरच्या रूपात धनराशी देत आहे. या देणे चा वायदा करते.[7]

ईसाई सामाजिक व्यवस्थामध्ये महिलांची स्थिती :

1. व्यक्तीत्व विकासच्या समान संधी 2. वैवाहिक समानता 3.सम्मानपूर्ण कुंटुंब जीवन 4.महिलांचे सामाजिक अधिकार 5.समान राजनीतिक अधिकार 6.धार्मिक सुविधा.7. सामाजिक स्थिती.

सामाजिक व्यवस्थाने भारतीय सामाजीक व्यवस्थात महत्वपूर्ण परिवर्तन करते ते खालील प्रमाणे :
1.जाती व्यवस्थामध्ये परिवर्तन 2.संयुक्त कुटुंबामध्ये परिवर्तन 3.विवाह संस्थामध्ये परिवर्तन 4.रुढी,अंधविश्वासात कमी.5.व्यवहारात परिवर्तन 6.स्त्रियाच्या स्थितीमध्ये परिवर्तन 7.धार्मीक जीवनामध्ये परिवर्तन :

आधुनिक काळ :

स्वातंत्र्यकाळात स्त्री प्रश्न भयानक स्वरूपात होते.1.कौटुंबिक 2.अर्थिक 3.राजकीय 4.सामाजिक 1. अज्ञान 2.परावलंबन 3.संयुक्त कुटुंबपध्दती. 4. बालविवाह व हुंडापध्दती.1. स्त्री शिक्षण 2. बालविवाह 3. वैधव्य 4. सतीप्रथा 5. जठरकुमारी विवाह 6.परितक्ता.

केरळमध्ये जेथे ईसाई धर्माचा प्रभाव अधिक आहे. तेथे शिक्षत स्त्रियाची टक्केवारी उल्लेखनीय आहे. विभिन्न कला क्षेत्रामध्ये ईसाई महिलांनी विशेष योगदान दिले आहे. संगीत, चित्रकला, नाटक, मुर्तीकला आदीच्या क्षेत्रात ईसाई महिलांचे नाव अविस्मरणीय आहे.

विवाहानंतर कोणी ईसाई महिला आपल्या जीवन साथीपासून संतुष्ट नाही.तर तिला घटस्फोट ही सुविधा ईसाई महिलाच्या सम्मानपूर्ण स्थान देण्यास तसेच पुरुषाला संतुलित व्यवहार करण्याची प्रेरणा प्रदान करते.[8]

संदर्भ सुची :

1. महिलांचे सबलीकरण आणि शेतकरी महिला आघाडीचे योगदान –डॉ.सौ.नंदिनी तडकलकर, अल्फा पब्लिकेशन नांदेड, डिसेंबर 2008 पे.नं. 28
2. महिला सशक्तीकरण –कमलेश कुमार गुप्ता – पॉप्युलर प्रकाशन दिल्ली, 2005 पे.नं. 2
3. महिला सशक्तीकरण –कमलेश कुमार गुप्ता – पॉप्युलर प्रकाशन दिल्ली, 2005 पे.नं. 44
4. महिलांचे सबलीकरण आणि शेतकरी महिला आघाडीचे योगदान –डॉ.सौ.नंदिनी तडकलकर, अल्फा पब्लिकेशन नांदेड, डिसेंबर 2008 पे.नं. 38
5. प्राचीन भारताचा सांस्कृतिक इतिहास –पी.जी. जोशी, विद्या प्रकाशन, नागपुर, प्रथम आवृत्ती, 14 जानेवारी 2003.पे.नं.50
6. हिंदू संस्कृती आणि स्त्री, लोकवाडमय, विद्या प्रकाशन, प्रथम आवृती, 14 जानेवारी 2003 पे.नं.54
7. हिंदु कोड बिल लेखन आणि भाषणे खंड 14 डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाराष्ट्र शासन मुंबई 1995 पे.नं.26
8. मराठा स्त्रियांचे स्थान जगताप मिनल सुगावा प्रकाशन, पुणे ,15 ऑगस्ट 2010.